

Modern buddhista temetések szertartásrendje Mongólia két, krematóriummal rendelkező temetőjének kolostorában

Majer Zsuzsa

Tanulmányomban két mongóliai buddhista temetőhelyen, az ott kialakított szertartásrend szerint végzett temetések menetét és az ezek során alkalmazott szövegek típusait ismertetem. A *Tibeti halotti rítusok a mongol buddhizmus gyakorlatában: szertartásrend, szövegtipológia és szövegfeldolgozások* című OTKA-pályázat keretében végeztem kéthónapos terepmunkát 2016 és 2017 nyarán mongol kolostorokban és temetőhelyeken.¹ A terepmunka célja a mai mongol vallásgyakorlat eme fontos részének minél pontosabb megismerése, a halálesetet követően (általában 49 napon belül) alkalmazott szertartások és ezek szövegeinek tanulmányozása volt. Elsődlegesen azt tűztem ki, hogy felgyűjtssem és elemezzem a temetési szertartás szövegeit, melyek igen sokfélék lehetnek az irányzatoktól és hagyományvonalaktól, a halotti szertartásokat bemutató láma érdeklődésétől és beavatásaitól függően. A „Purum et immundum” konferencián egy általánosabb témájú előadást tartottam *A bűnök rituális megtisztítása, tabuk: a holttest kezelése és az elhunyt tudatosságának segítése a mongol buddhizmus halotti szertartásaiban* címmel a tibeti eredetű és máig főként tibeti nyelvű szertartási szövegeket használó mongol buddhizmus mai vallásgyakorlatában szereplő halotti szertartásokhoz kapcsolódó tisztaság–tisztátalanság és rituális megtisztítás témaköréről, a szokásokról, szertartásokról és szövegtípusaikról. A jelen tanulmányban, az előadás témáját bizonyos mértékben szűkítve, a modern buddhista szertartások egy adott helyszínen, standardizált formában zajló változatáról fogok részletesen beszámolni.

A tibeti buddhizmusban a halál utáni 49 nap kiemelt jelentőségű: a cél az elhunyt tudatosságának minél jobb újjászületéshez való hozzásegítése különféle szertartásokkal és az elhunyt nevében történő erénygyűjtéssel (azaz erényes tettek gyűjtésével); fontos továbbá, hogy a hozzátartozókat megvédjék a halál „jelenléte” (azaz az elhunyt halálát okozó ártó lények, démonok) által esetlegesen kiváltott betegségektől, újabb halálesettől, ill. magától az elhunyt visszatérő vagy gonosszá váló „szellemétől”.

¹ A jelen tanulmány a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal — NKFIH — által támogatott projekt keretében jött létre (a támogató szerződés nyilvántartási száma PD 116108).

A tisztaság-tisztátalanság kérdése tehát egyrészt körüljárható az elhunyt esetleges bűneinek, vétkeinek rituális megtisztítása, ezáltal karmájának megtisztítása és kedvező újjászületésének elősegítése, valamint a mindezt szolgáló felolvasások, rituálék és halotti szertartások összefüggésében; másrészt a tisztaság-tisztátalanság kérdéskörét tárgyalhatjuk az élők védelme érdekében tett rituális cselekmények (a holttest megfelelő kezelése, a temetés megfelelő kivitelezése, a holt és az élők elválasztása) kontextusában is. Itt a halálest bekövetkezte előtti és utáni számos taburól, valamint a hozzátartozók védelmét szolgáló szertartásokról is beszélhetünk.²

A halálest után tehát a buddhista temetésekhez hívott lámák a halálest utáni teendővel kapcsolatos szertartásokat alapvetően kétféle céllal végzik, így ezek szövegeit is két nagy csoportba rendezhetjük. Az egyik csoporthoz tartozó szövegek az elhunytért szólnak, a másik csoportba tartozók a hátrahagyott hozzátartozók védelmét szolgálják.

A halottért végzett szertartások (*ükhsen khünii / öngörsön khünii / yawj baigaa khünii khoidokhod / khoinos unshdag nomuud*) lényegében azt szolgálják, hogy az elhunyt gyorsan és jól (azaz jó helyre) szülessen újjá (*töröl deeshlüülekh*, 'az (újjá)születés emelése/javítása'). Ennek érdekében a nevében, illetve részére szent szövegeket olvastatnak fel (ezek egy része *yerööl*, 'kívánságima'), továbbá különböző szertartásokat végeznek, valamint sok másféle módon erényt gyűjtenek, különféle jócselekedeteket hajtanak végre. Mindezek által a karmáját tisztítják meg, hogy a jó születésnek minél kevesebb akadálya legyen. E szövegek összefoglaló neve *buyanii nom* ('szövegek az erénygyűjtésre'), vagy *khoidokhiin nom* ('szövegek a jövőért'). Az elhunytakért olvasott szövegek, szertartások más része konkrétan az ő tudatosságának továbbjutását hivatott elősegíteni (*süns khötlökh*, 'a lélek/tudatosság továbbvezetése'). Ilyenek például a *powa* (T. *'pho ba*, 'a tudatáthelyezés gyakorlata'), *potid* (T. *'pho khrid*, 'útmutatás a tudatáthelyezés gyakorlatához', Mongóliában a tudatáthelyezés névvariációja), *khoidokhiig daatgakh / khünii khoit mör' ailtgakh* ('a jövő biztosítása', 'az ember (elhunyt) jövőbeli útjáért való folyamodás'), *lkhog* (T. *lho sgo*, 'déli kapu') és *Lüijin* (T. *lus sbyin*, a T. *gcod*, 'vágás' szertartása) szövegek és szertartások, illetve a különböző temetési módok szövegei.

A többi szövegtípus a hozzátartozók védelmét szolgáló szertartásokhoz kötődik (*üldej baigaa khüniig khamgaalkah nom*, 'a hátramaradottak védelmét szolgáló szövegek', *ar geriin zasal*, 'a hátramaradt családtagoknak szóló bajelhárító szertartások', *üldegseged kheregtei zsaluud*, 'a hátramaradottaknak szükséges bajelhárító szertartások').

² Ez utóbbi témában már megjelent egy cikkem „Néhány adat és egy rövid szöveg két változata a halálest után a hozzátartozók védelmét szolgáló mongol buddhista szertartásokhoz” címmel a Sárközi Alice 75. születésnapjára készült kötetben: SZILÁGYI Zsolt (szerk.) 2018. *A Tan örökké ragyogjon! Tanulmányok Sárközi Alice tiszteletére*. L'Harmattan Kiadó, Budapest. 69–96.

A terepmunka során 2016-ban részt vettem buddhista temetéseken, ahol a temetési szertartásokat, szövegeket vizsgáltam. Így kerültem el két, ugyanazon temetkezési vállalat által üzemeltetett, Ulánbátortól nyugatra és keletre fekvő temetőhelyre, ahol a Mongóliában található két krematórium működik, és ahol az ezekben történő hamvasztás a temetési szertartás része. Mindezt a temetőhelyen felépített kolostorok szerzetesei kísérik a megfelelő szertartásokkal, szövegek recitálásával.

Mongol szokás szerint csak a hét három napján (hétfőn, szerdán és pénteken) tartanak temetéseket (*buyanii üil ajillaga*, 'temetési tevékenység',³ *orshuulganii zan üil*, 'temetési szertartás'), reggel 5:40 és 13:40 közt, így lehetőség van a hagyományos halotti asztrológiai számítások szerinti, az elhunyt születési és halálozási idejének megfelelő kétórás időszakokban történő temetkezésre: egy adott személy temetésének az asztrológiai számítások nyomán mindig egy adott kétórás szakaszban kell megtörténnie. E kolostorok lámái azonban halottakért szóló, főleg *yerööl* szövegekből, azaz áldásszövegekből, kívánságimákból álló szertartást a hét többi napján is tartanak mindennap, a havi jeles napokon, illetve nagyobb szertartásokat a buddhista ünnepeken. Ezenkívül, az itt eltemetettek hozzátartozói (*ar geriinkhen*, 'hátrahagyott családtagok', *üldegsed*, 'a hátramaradtak') is érkeznek például évfordulókon, különösen egy és három év elteltével, de a haláleset utáni 14., 21. és 49. napon is felolvasást kérnek halottaikért, amikor kilátogatnak a sírhoz vagy körbejárják a szertűk hamvait is tartalmazó sztúpát (*suwraga*, T. *mchod rten*, 'ereklyetoronny').

Az állandó szertartásrend a temetés nélküli napokon a holdhónapok során a következő:⁴ szombaton és vasárnap az *Oroin yerööl* (T. *smon lam*, 'Kiváló ima'), kéthetente egyszer a *Lkhogtoi Günreg / Günregiin lkhog* (T. *lho sgo kun rig / kun rig gi lho sgo*, 'Sarvavid(yā) Vairocana déli kapuja'), keddenként a *Lüijin* (T. *lus sbyin / lus kyis mchod sbyin*, 'a test általi áldozat') / *Zod* (T. *gcod*, 'vágás gyakorlata') szertartást tartják. A holdhónap 8. napján a *Manal* (T. *sman bla*, 'orvosbuddha'), 15. napján a *Sanduin jüü* (T. *gsang 'dus rgyud*, 'S. Guhyasamāja tantra'), 25. napján az *Awidiin chogo / Diwaajingiin chogo* (T. 'od dpag med kyi cho ga / bde ba can gyi cho ga, 'Amitābhaszertartás'/'Sukhāvātī-szertartás'), míg 29. napján a *Dügjüü / Chojoo dügjüü* (T. *chos rgyal (gyi) drug bcu*, 'hatvan áldozati tészta Yama-nak') szertartást végzik.

Alább majd bemutatom e két temetőhely hamvasztási és temetési szertartásainak állandó menetét, szertartásrendjét, az alkalmazott szövegeket, melyek mellett külön kérésre az asztrológiai számítások alapján temetést kérő hozzátartozóknak elvégeznek minden annak alapján előírt sajátos szertartást és felolvasást. Kitérek arra is, hogy ezen szövegeket mennyire alkalmazták a régi mongol buddhizmusban, illetve hogyan alakult ki az itteni szertartásrend.

³ A *buyan* szó erényt jelent, a *buyani ajal* kifejezés a temetéssel kapcsolatos teendőket jelenti, szó szerint 'az erényes tettek [gyűjtésének] munkája', mely arra utal, hogy ezen teendők, szertartások célja az elhunyt nevében vagy neki további erényeket gyűjteni, így segítve jobb újjászületését.

⁴ A két temetőhely lámáinak elmondása alapján, ld. még ENKHNASAN — MENDBAYAR 2010: 29.

A temetkezési vállalatnak hét temetőhelyen van engedélye temetni Ulánbátor környékén. Ezek a következők:

1. a Narangiin engernél (a Naran folyó partján) fekvő temető (*orshuulgiin gazar*) az Orbit nevű városrészben (Ulánbátor észak-nyugati részén, Songinokhairkhan kerület, 26. körzet). Ebben a régi temetőben olcsó a temetkezés.
2. a szintén a Narangiin enger nevű helyen található muszlim temető;⁵
3. Maan'tiin/Ölziitiin orshuulgiin gazar, az Ölziit nevű helyen, a repülőtértől keletre (Khan-Uul kerület, 14. körzet);
4. Altan-ölgiin orshuulgiin gazar (Bayanzürkh kerület, 32. körzet);
5. A Baruun turuu-beli krematórium és temetőhely (*sharil chandarlahk töw*, 'krematórium') (Songinokhairkhan kerület, 32. körzet), *chandarlahk töw*, *Buyanii töw tsoqtsolbor* ('krematórium és központi temetőhelyegyüttes') néven;
6. A Gachuurt-beli krematórium és temetőhely, *chandarlahk töw*, *Buyanii töw tsoqtsolbor néven* (Bayanzürkh kerület, 20. körzet);
7. A New Cemetery (Niyu Semetri) néven ismert 'emlékkert' (*dursgaliin tsetserlegt khüreelen*, 'emlékkert', *61-iin garmin dursgaliin tsetserlegt khüreelen*, 'a 61-es átkelőnél lévő emlékkert') (Songinokhairkhan kerület, 21. körzet).

Ezekén kívül még a *Diwajingiin tsetserlegt khüreelen* ('Sukhāvati-kert'⁶) nevű temetőhely is hozzájuk tartozik, ez Töv megye Sergelen járásának területén található, Nalaikh közelében.

Az alábbiakban a fentiek közül a két, krematóriummal rendelkező temetőhelyen kialakított temetkezések menetéről lesz szó. A két temetőhely közül az Ulánbátortól nyugatra levő a régebbi, ez 2003 óta működik. A másikat 2008-ban nyitották, ez kisebb, nincs is külön kolostorépülete, hanem a szentélyterem és a kisebb, különálló szertartásterem is az egyetlen épület része, ezenkívül itt még kevesebb féle temetkezési mód érhető el jelenleg. Itt kevesebb temetést is végeznek, maga a helyszín is kisebb, kevesebb szolgáltatással. Mindkét hely ugyanahhoz a temetkezési vállalathoz tartozik, tehát menedzsereiket, munkásaikat és lámáikat is ugyanaz a vállalat foglalkoztatja (a mongóliai kolostorok jó része ugyanígy, gyakorlatilag magánvállalkozásként tud működni; ez nem annyira furcsa, mint először hallatszik).

Mindennek következtében a két helyszínen ugyanolyan szigorúan szabályozzák a temetések rendjét a temetési szertartásor minden lépésében. E lépésekkel minden ott dolgozónak tisztában kell lennie, és mindez részletes folyamatábrán is látható a folyosókon kifüggesztve, ahogy sok más tájékoztató és leírás is — ezek egy része a dolgozóknak szól, más részük kifejezetten a hozzátartozók tájékoztatására szolgál. A szabályozásnak része maga a szertartásrend, a temetések során felolvasandó szövegek

⁵ A főként a kazak népcsoportban található muszlimoknak külön temetőik voltak régebben, eltérőek a temetkezési szokásaik, ők csak földbe temetkeznek. Ma már más modern temetőkben ugyanazon temetőhelyen belül temetkeznek, de külön elkülönített részek vannak a temetőn belül vallásonként.

⁶ Ezt Amitábha buddha (mongol Awid, T. 'od-dpag-med, 'a végtelen fény buddhája') buddha-földjéről nevezték el.

és szertartások levezetésének menete is, ugyanúgy standardizálva. Érdekes példája tehát ez a modern körülmények között és azokhoz igazodva végzett buddhista szertartásoknak, melyek ismertetésével azonban képet kaphatunk arról, milyen típusú szövegek kísérik általában is a mongóliai buddhista temetéseket.

E két temetőhelyen a buddhista temetéseken kívül azonban végeznek más vallású vagy vallási szertartás nélküli temetéseket is, illetve bizonyos esetekben (pl. vidéki családok vagy külföldiek esetében, ahol a hamvakat azután elszállítják) csak maga a hamvasztás történik itt. Ez természetes is, hiszen Mongóliában nincs máshol krematórium, csak ezen a két helyen. A buddhista temetések közül azokat végzik itt, ahol a hozzátartozók e temetkezési vállalatnál kérték a temetést, s ahol az *Altan saw*-ként (T. *gser gyi sgrom bu*) vagy *Shinjee*-ként ismert asztrológiai művön alapuló 'halotti asztrológiai' számítások (*Altan saw neekh*, T. *gser gyi sgrom bu 'bye*, 'Az Arany edény felnyitása' vagy *Shinjee neekh*, 'A jelek felnyitása [elemzése]') alapján a hamvasztás szükséges. Itt tehát sima koporsós földbe temetést nem is végeznek, azokban az esetekben a vállalat által használt más temetőkben temetik el az elhunytat.

A nyugati, Baruun toruunii am-beli (Songinokhairkhan kerület, 32. körzet) temetőhelyet (*Buyanii Töv tsogtsolbor*, 'központi temetőhely együttes') tehát 15 éve nyitották, a jelenlegi menedzser, Chimed azóta dolgozik itt. A heti három temetési napon naponta 10–15 temetés zajlik le. A szentély különálló épületben van, a főépületben pedig maga a krematórium két hamvasztóval, három szertartási terem (kicsi, közepes és nagy), valamint az irodák, és minden egyéb, a működéshez szükséges szoba, mint orvosi szoba, előkészítő szoba találhatóak. A szentélyépületet is úgy alakították ki, hogy a hozzátartozók részére egy váróterem (*khüleltiin öröö*), a fő szentélytermen kívül két külön szertartási terem (*unshlagiin tankhim*) és a kolostorfő (*tergüün lam*) szobája is helyet kapott benne.

A jelenlegi kolostorfő, Tsogtbaatar nyolc éve van ezen a helyen. 2016-ban tíz láma teljesített alatta szolgálatot. A kolostornak magának nincs külön neve, *Buyanii süm*, azaz 'Temetkezési templom', szó szerint 'Erényes cselekedetek temploma' néven emlegetik. A két épületen kívül egy-két kisebb épület van még a területen, valamint a szentélyépület bal oldalán sorakoznak két sorban a temetkezési helyül szolgáló sztúpák, a jobbra és onnan lefelé az út felé elterülő hatalmas területen pedig az egyéb temetkezési területek találhatóak, köztük parcellák a földbe temetéshez (ahol a hamvakat tartalmazó urnák kerülnek a földbe), illetve urnafalak kis csoportokban, valamint az általában csak ideiglenes temetést biztosító *bunkhan* (egy kisebb épület, mely 500 urna elhelyezésére szolgál). Külön kérésre a szentély falában kialakított kis fülkékben is helyeznek el urnákat ideiglenesen a temetések során.

Sztúpákból kétféle létezik: *baishint suwraga* ('sztúpa-épület', ebből öt darab van) és néhány *bod' suwraga* ('bódhi-sztúpa', két darab). Ezek mindegyikébe, méretétől függően, több száz, de akár több ezer temetés is történik. A temetőhely menedzsere szerint eddig 16 000 hamvasztás zajlott le (mivel a hamvak egy részét nem ide te-

metik el, így szándékosan nem a temetés szót használtam itt). A földbe temetés parcelláinak területén pedig középen egy hatalmas buddha-szobor található, egy ülő Amitábha (T. *'od dpag med*, 'a végtelen fény buddhája'). Ezen a helyszínen a lámák közül a kolostorfő, Tsogtbaatar szolgált információkkal számomra. A mécsesek gyűjtésére szolgáló kis külön épület a főszentély mellett, baloldalon áll, a temetések utáni rituális kézmosás kis épülete pedig előtte, jobbra található.

A másik, Ulánbátortól keletre, Gachuurtban található krematórium és temetőhely 2008 óta működik. Itt jelenleg nyolc láma dolgozik, a menedzser pedig Baasanjargal Enkhjargal. Ez jóval kisebb temetőhely, egyébként egy régi, addig is működő temető mellé épült. Itt még csak sztúpába és falba lehet temetkezni, a földbe történő temetkezés kialakítását egyelőre csak tervezik. Három *baishint suwraga* ('sztúpa-épület') található itt, ezek egyenként 2000 urnát tudnak befogadni. Kettő már megtelt, jelenleg a harmadikba helyezik el az újabb temetések urnáit.

Vannak ezenkívül kisebb sztúpák is, melyek egy-egy család temetkezési helyeül szolgálnak (ezt, nyilván magasabb ára miatt, kevés család teheti meg). Az urnafalba történő temetkezéshez egy hosszú falszakasz áll rendelkezésre, az épület mögött balra hátul. Itt is temetkeznek ideiglenesen a szentély falában kialakított fülkébe. E temetőben nincs különálló szentélyépület, a szertartási terem így bent a főépületben található — egyebekben kialakítása tökéletesen egyezik egy mongol buddhista szentélyével. Mellette külön kisebb szentélyszoba található, melyben több temetés párhuzamos végzése idején a már a hamvak jelenlétében tartott tisztító szertartást végzik. Ugyanebben az épületben van a krematórium, mely itt egy égetőhelyből áll, továbbá itt található az előkészítő szobák, valamint az irodák is. Ezen a helyszínen látogatásom napján Buyanbat láma szolgált információval az aznap jelenlevő négy láma közül. Itt egy temetési napon 5–10 hamvasztás (temetés) történik. A főépület előtt találhatóak a sztúpák, bal oldalán hátul pedig az urnafal, melyhez az ehhez a helyszínhez is megépített Amitábha buddha szobor megkerülésével jut el egy-egy temetési menet. A mécsesek gyűjtésére szolgáló külön kis épület, valamint a temetési szertartások zárásaként a rituális kézmosásra szolgáló helyiség a főépület előtt áll bal és jobb oldalon.

Szót kell ejteni még a vállalat, az Ulaanbaatar Buyan KhKhK székhelyéről is. Ez Ulánbátorban található (Sükhbaatar kerület, 1. körzet, Awtomzamchdiin gudamj 54). Érdekességképpen megemlíthetjük, hogy ebben a Selbe patak partján elhelyezkedő kis utcában több temetkezési vállalat irodája is megtalálható, sorban egymás után, bár a többi jóval kisebb és jóval kevesebb temetést is végez, valamint egyik sem rendelkezik krematóriummal, tehát csak földbe temetést végeznek. A vállalatnál temetkezést kérők először az irodaépületben fordulnak meg, itt kérik a temetést, intézik a hivatalos ügyeket és választják ki, rendelik meg a temetés formáját, egyes elemeit, kellékeit. A vállalat által használt mind a hét temetőhelyre ugyanitt intézik a temet-

kezéseket. Az épületben van hely például sírkövek, egyéb kellékek bemutatótermének is. A temetkezések menete a buddhista temetések rendjének megtervezése szempontjából fontos, és a modern lehetőségek egy újabb példajaként is ki kell emelnünk, hogy a vállalat két olyan lámát is alkalmaz, akik az *Altan saw* halotti asztrológiai kézikönyv használatában jártasak. Az ő fogadóirodáik a földszinten helyezkednek el, és azok a buddhista temetést kérő családok, akik az asztrológiai számítások és azok alapján megkapott tanácsok, előírások alapján szeretnék családtagjuk temetését végezni, itt rögtön az ügyintézés elején konzultálnak e lámákkal.

Ennek részletes leírása nem fér e tanulmány kereteibe. Röviden úgy foglалhatjuk össze, hogy ilyenkor az elhunyt születési és elhalálozási idejének adataiból előbb kiszámolják a halott asztrológiai képletét (*menge*, 'születési jegy', *suudal*, 'asztrológiai ülés'⁷), majd ezekre alapozva a temetés minden részletét meghatározzák: mikor, milyen irányban, milyen módon kell az elhunytat eltemetni (földbe, égbe, vízbe, tűzbe temetés, vagy fa elem szerinti temetés; ha ez nem valósítható meg, akkor sokszor csak jelképesen, például a hamvak vízbe temetésével, vagy fa elem esetén faurnában történő eltemetésében fog végbe menni), milyen irányban induljon majd el a temetési menet, és a temetés után milyen irányból térjen majd vissza, melyik hozzátartozó érintse meg elsőként a holttestet rituálisan, melyik, pontosabban milyen évben született hozzátartozó vigye majd a holttestet (*yas barigch*, T. rus 'dzin, 'csontvivő'), valamint a hozzátartozók védelmét mikor, mely hozzátartozó esetében milyen módon szükséges megtenni, például milyen bajelhárító szertartások (*zasal*) elvégzése szükséges, vagy milyen szútrák felolvastatása (*unshikh nom*, 'felolvasandó szöveg', *nom ailtgakh*, 'szertartási szöveg felolvastatása', *nom khurakh*, 'felolvasást tartani'), és pontosan mikor. Továbbá, mi az a tárgy, melyhez az elhunyt szelleme még ragaszkodik (*khorogdson yum*, 'tárgy, melyhez ragaszkodnak') — ez utóbbit vagy vele együtt hamvasztják el vagy továbbajándékozzák, hogy kikerüljön a családból. A számítás elvégzése után a család egy kis papírra lejegyezve megkapja az információkat, teendőket, és ezek alapján egyeztetik majd a temetés részleteit, kellékeit és időpontját.

Mivel a temetési szertartások mongol szokás szerint egy héten csupán három napon, azon belül is csak reggel s délelőtt zajlanak, így olyan napokon, melyekre több temetés esik, ezek sokszor nagyon szorosan, félóránként követik egymást. Az egyik temetés az egyik helyszínen még zajlik, miközben a következő már elkezdődött az első helyszínen, így módon akár három temetés is folyamatban lehet egyszerre. Mindezt a temetőhely menedzsere koordinálja walkie-talkie-n keresztül, mely az egyes temetéseket kísérő minden munkatárs, akárcsak az egy-egy temetést a különböző helyszíneken levezető minden láma kezében is ott van, aki az utasításokat ugyanúgy figyeli a különböző szertartási részek, felolvasások utáni pillanatokban.

⁷ A nyugati asztrológia fogalmaival nem megegyező fogalmak, részletezésük itt nem szükséges. Az *Altan saw* alapján történő temetkezéstről a jelen esetben főleg DAWAABAYAR [é.n.]: 6–14, illetve DAWAASÜREN [é.n.] műveit használtam.

Az alábbiakban az ezen a két helyen megvalósuló temetéseket fogom leírni, ahol a hamvasztás a temetési szertartás részeként zajlik le, annak ideje alatt is különböző, a halott jobb újjászületését célzó szertartások folynak. A családtagok megérkezésétől a hamvak végső nyughelyre helyezéséig zajló folyamat leírásánál a hangsúlyt arra helyezem, hogy milyen szövegek kerültek be ebbe az itt kialakított szertartásrendbe, és ezek a mongol buddhista temetések, a halált követő 49 napos időszak alatt használt szövegek mely típusába tartoznak, mi a céljuk. Mindemellet a lámák a család kérésére elvégeznek a temetéshez kapcsolódó bármely egyéb szertartást, felolvasást is (ez különösen akkor fontos, ha az *Altan saw* felnyitása megtörtént, és az annak alapján előírtakat követni kell).

Előljáróban elmondhatjuk, hogy az itt alkalmazott szövegek nagy része a már említett, úgynevezett *buyanii nom* ('erénygyűjtésre szolgáló szövegek') kategóriába tartozik, melyek felolvasásával voltaképpen erényeket gyűjtenek a hozzátartozók az elhunyt-nak (*khoidiin buyan üildekh*, 'a jövőért/ [az elhunyt] jövőéért erényeket gyűjteni'), mely erények egy minél gyorsabban megtalált és minél kedvezőbb újjászületés esélyeit növelik. Ezek a Mongóliában amúgy is széles körben használt imák, kívánságimák (*yerööl*), egyéb szövegek közül kerültek ki. Viszont magát a hamvasztásos temetéshez tartozó, a hamvak rituális megtisztítását és a halott jobb újjászületését segíteni célzó fő szöveget (címét lásd lentebb a temetés menetének megfelelő részénél) a szertartásrendet kialakító, betanító, jelenleg a két temetőhely lámáit tanácsadóként segítő láma, a Maa lam néven ismert Amgalan Erdenebat saját elmondása szerint Dharamsalában egy könyvesboltban találta. Ekkor eleve egy rövidebb, gyorsan felolvasható szertartási szöveget keresett e célra (*boginkhon khurdan unshigdakh nom khayaj bailaa*, 'bidend bogino tekszt kheregtei bailaa'), mivel, ahogy ő fogalmazott, Mongóliában nekik „csupa hosszú szövegük volt” (*bidend mash urt sudaruud bailaa*, 'khuuchin olon sudar bii, gekhtee bogino unshlagatai n' oldokhgüi bailaa'), és így lelt erre a szövegre. Elmondása szerint ennek bemutatásához „nem kell beavatás, átadás (*erkh awshig*)”, ami azt jelenti, hogy nem tantrikus szövegről van szó, és „a szertartás menetét bárki tudja (*zan üilee bol bügd medne*)”. Tehát a szöveget egyszerűnek találta, beszerezte e temetőhelyek szertartásainak céljára, majd tőle ezt tanulták meg e két kolostor lámái, akik most is őt tekintik mesterüknek, és így került az e két temetőhelyen kialakított szertartásrendbe. A két temetőhely teljes szertartásrendjét, tehát hogy a temetési szertartás melyik szakaszán milyen sorrendben mely szövegeket kell felolvasni, mikor mely mantrákat kell recitálni, ugyanúgy ő alakította ki, és ennek során a hagyományos buddhista temetési szertartásokat, szokásokat maximálisan figyelembe vette, ezeket a rendszerbe beépítette. Így tehát az alább leírtakon keresztül egyúttal a mongol buddhista temetésekről, azok mozzanatairól, többféle szent szövegről is képet kapunk.

A temetések rendje, szertartásrend, alkalmazott szövegek⁸

Előkészítés, előkészületek

Az előkészületek egy része hivatalos, és még a családtagok nélkül zajlik. Amikor a halottat meghozzák (ez akár előbb is megtörténhet, mint a temetés napja, ekkor külön hűtőteremben tudják elhelyezni arra az időre), először kötelező orvosi ellenőrző vizsgálatot (*üzleg*) kell lefolytatni, és minden, a kötelező adminisztrációval járó feladatot végre kell hajtani (pl. két fénykép készítése, melyeken látszik az elhunyt neve is). Ezután már a temetésre, a családtagok jelenlétében történő búcsúztatási szertartásra készítik elő (*salakh yoslold beldekh*, 'felkészíteni a búcsúztató szertartásra') a holttestet az előkészítő szobában (*zasliin öröö*). A holttestet jó minőségű selyembe (*torgo*), pamutba (*khündetgeliin daawuu*, 'tiszteleti pamut' — utalva arra, hogy különleges célra használják) betekerik, letakarják, a fejét, állát, homlokát világoskék színű szertartási selyemkendővel (*khadag*, itt a *sambai khadag*-ot használják, mely minta nélküli különleges célra szánt kendő) átkötik úgy, hogy csak az arca látszódjon. Hogy megfeleljenek az adminisztratív elvárásoknak, minden elhunytat végig egy, a nevét mutató papírdarab kíséri, ezt hamvasztáskor a kemencére, utána az urnára helyezik. A holttestre buddhista temetéseknél a fehér színű *nomiin khönjil* ('Tan-takaró') kerül, mely egy fehér selymen sztúpa képét mutatja, különböző mantrákkal; ez kifejezetten a temetések kelléke. Ezután színes, sárga színű és többszínű fodros szegélyű lepellel takarják le. A holttest előkészítését külön alkalmazott végzi (*zasliin tekhnikh*, 'a holttestet elrendező technikus'), aki ezután adja át a holttestet (tiszteleti szóval *sharil*, 'hamvak, ereklye') a szertartás levezetését végző másik alkalmazottnak.

Eközben a családtagok fogadása is megtörténik, természetesen előbb egyeztetik az adatokat, majd a váróterembe kísérik a résztvevőket, ahol a temetést levezető alkalmazottak köszöntik őket. Ekkor átveszik tőlük azokat a kellékeket, melyeket ők hoztak a temetéshez, mint esetlegesen a selyem, amelybe a holttestet burkolják, a szertartásokon használt kellékek vagy kiegészítők, melyeket az asztrológiai számítások előírtak, és az elhunyt bekeretezett fényképe.

Ezután kezdődik meg csak maga a temetési szertartás (*yosloliin üil ajillaga*), melyhez először a ravatalozó termék egyikébe kísérik a hozzátartozókat.

⁸ A terepmunka során a két temetőhely lámáitól, menedzsereitől és alkalmazottaitól szerzett információk alapján; valamint: ENKHNASAN — MENDBAYAR 2010: 17–29 és a bibliográfiában feltüntetett, a két temetőhelyen közzétett egyéb információs anyagok. A hivatkozásokban a továbbiakban, mivel a lámákkal, alkalmazottakkal készített interjúk mellett több elérhető anyag is vonatkozik egy-egy információra, egy-egy részterületre, csak a legszükségesebbeket tüntetem fel egy-egy lábjegyzetben, ahol az adott részterületre vonatkozó információ részletesebben megtalálható.

A család megérkezése, a szertartás kezdete, az elválás szertartása⁹

Buddhista temetéseknél egy alkalmazott, illetve vele párhuzamosan egy láma kíséri végig egy adott temetést, de a szertartások elvégzésben, a felolvasásban a szentély többi lámája is részt vesz.

Miután elhelyezték a holttestet a ravatalozón az egyik teremben (*yosloliin tan-khim*, 'szertartási terem, tiszteletadási terem'), először csak néhány hozzátartozót hívnak be (1. kép). Ők azonosítják a halottjukat, majd elrendezik mellette az általuk a hamvasztáshoz hozott tárgyakat. A hagyományos mongol szokás szerint először az asztrológiai számítások alapján erre kijelölt rokon érinti meg a holttestet (*tü-riüün gar khürj yoslokh khün*, 'az elsőként a test megérintésének szertartását elvégző személy'), ő jelöli meg a testet (*tanikh temdeg/menge tawikh*, 'ismertetőjel/jegy elhelyezése'). Ennek az a célja, hogy a rokonságban a jövőben azonos helyen anyajegygyel születő gyermekben felismerhető legyen az elhunyt, ha a családban születik újjá. Ezután rendezik el a holttest mellett azokat a tárgyakat, tárgyait, kellékeket, amelyeket vele együtt hamvasztanak vagy temetnek el. Többek között ételt-italt, mint például az elhunyt kedvenc ételét, rizst, gyümölcsöt, csokoládét, tejtermékeket (*tsagaan idee*, 'fehér ételek'), húst, tejet, pálinkát (*arkhi*) helyeznek el mellé, valamint kedvenc ruháját és cipőjét.

1. kép. A holttest felkészítése (a szerző felvétele).

⁹ ENKHNASAN — MENDBAYAR 2010: 21–22; valamint a két temetőhelyen kifüggesztett, a hozzátartozókat informáló egyéb anyagok közül a *Salakh yoslol üildekh* ['A halottól való elbúcsúzás szokása'] című.

Ugyanide kerül az a tárgy, melyről a számításokból kiderült, hogy az elhunyt 'ragaszkodik hozzá' (*khorgodson yum*), mégpedig azzal a céllal, hogy elégecsék, és így már ne jelentsen veszélyt azzal, hogy esetleg visszatartja az elhunytat. Ez legtöbbször egy ruhadarab, ékszer, de lehet telefon vagy egy bútordarab is, például asztal, vagy akár autó is — természetesen ez utóbbi esetekben más megoldáshoz kell folyamodni (például szokás a tárgyat lerajzolni, és a rajzot elégetni, mintha maga a tárgy lenne). Az elhunyt testére ezután homokot szórnak (*günregiin els, els tsatslaga*, 'szétszórando homok') lábától felfelé a mellkasáig három részre osztva. Ez azt hivatott segíteni, hogy az elhunyt ne a három rossz létforma valamelyikében (pokol, állatok, éhszomjú démonok) szülessen újjá.

Mindezekon felül még a kilencféle nemes anyag (*yesön erdenii¹⁰ zai*) mindegyikéből helyeznek egy keveset a holttest mellé. Továbbá, ha szükséges, a hozzátartozók védelmére szolgáló szertartások egyes kellékei is ekkor kerülnek a holttest mellé. Ilyen például a *Lüid* (T. *glud*) szertartás esetén a kis tésztából készült váltságbábu, melynek elégetésével jelképesen az ártó szellemet pusztítják el; ez a halottal még kapcsolatban levő élők védelmét szolgálja; a *Gar salgakh*, 'kezek elválasztása' szertartáskor a fekete kéz rajza, vagy *Suudal salgakh*, 'asztrológiai képletek elválasztása' szertartásnál egy kis fonal, melynek elégetésével szakad meg az élők és a holt veszélyeztető kapcsolata. Mindezek után a holttestet visszatarják, majd betolják a fedett koporsóféle kialakítású ravatalba (*khorgo*, szó szerint: 'menedék, rejtekhely'), majd behívják a többi családtagot, akiket két oldalra állítanak vagy ültetnek. Egyikük a halott képét fogja *khadag*-gal, melyet elhelyeznek a falon, a buddha-kép előtt a *khadag*-gal együtt.

Ezután hangozhatnak el a nyugati mintájú gyászbeszédék (*emgeneliin üg*); van, amikor ezt a család maga írja meg. Ezek elhangzása előtt előhúzzák a halott mellkasi részét a ravatal fedett részéből, és a beszédet mondó alkalmazott vagy családtag az elhunyt feje fölé állva olvas fel. A beszéd(ek) elhangzása után kezdődik a buddhista temetési szertartás első része.

A láma az elhunyt fejénél, feje felett állva szertartási csengőjével (*khonkh*) csenget (2. kép). Ez a buddhista temetési szokások egy fontos mozzanata, azt célozza, hogy az elhunyt felfelé, minél jobb születés felé lépjen ki, akár egy buddha-földre születessen, de semmiképpen se egy alsóbbrendű létformába.

Az előkészületek közben a láma Vajrasattva 100 szótagú mantráját (*Bazarsadiin 100 üsegt tarni*) recitálja, majd kezdi a szövegeket: 'az elhunyt jövőéért' (*burkhan boloochiin khoidiin buyand / khoidiin buyand nom unshikh*, 'a jövőért felolvasni'), a 'jó születésbe történő akadály nélküli újjászületéséért' (*burkhan boloochiig sain töröld saadgüi törüülekhiiin tukhaid*), illetve azért, hogy az elhunyt valamely 'buddha-földön magas születést találjon' (*burkhan boloochiigoo burkhani orond deediin sain töröl olokhiin tukhaitad / Burkhan boloochiig burkhanii orond oduulakhad*), az 'aka-

¹⁰ Az *erdene* szó szerint kincset, drágakövet jelent, ezek leírását, felsorolását lásd alább, a hamvak megtisztításának szövegénél.

dályok el tisztítására' (*saad totgoriig ariusgan, tör löö olokhod uchrahk saadiig arilgakhad / arilgakhiin tukhain*), a 'bűnök el tisztítására' (*nügel, khilentsiig ariusgan*), mindehhez a buddhák segítségét kérve (*burkbadad daatgakhad, '[valakinek a] sorsát a buddhákra bízza'*):

- * *Itgel / Awral (oduulakh) / Jawdo semjed* (T. skyabs 'gro (sems bykyed), 'Menedékvétel')
- * *Gandanlkhawjamaa / Gandalkhawjaa* (T. dga' ldan lha brgya (ma), 'A Tušita száz istensége')
- * *Sanjee günla / Maidariin yerööl / Jambiin yerööl* (T. sangs rgyas kun la / byams pa'i smon lam, 'Maitreya-ima')
- * *Maan' yerööl / Maaniin yerööl* (T. ma ni smon lam, 'Mantra-ima')
- * *Gawsüm(b)* (T. skabs gsum, bstod pa byin rlabs nyer 'jug ma, 'A három idő', Buddha-eulógia Tsongkhapa-tól)
- * *Dagaash / Daga yeshe do / Daga ish* (T. ['phags pa] 'da' ka ye shes ['kyi mdo], 'A halál pillanatának bölcsessége [szútra]')
- * *Doodüdwä* (T. mdo sdud pa, 'phags pa shes rab kyi pha rol tu phyin pa yon tan rin po che sdud pa, a *Prajñāpāramitā* szútra rövidített változata)
- * *Shirnen (do) / Sharaw nyambu / Do* (T. sher snying / shes rab snying po / mdo, rövidített 'Szív-szútra')
- * *Nürzed / Gombo perenlei* (T. myur mdzad, mgon po, 'phrin las, Mahākāla, Gombo T. mgon po szöveg része)
- * *Lam gombo 3x* (T. bla ma mgon po, az előző szöveg zárósora)

2. kép. Recitálás az elhunyt fejénél (a szerző felvétele).

Miután a láma befejezte e szövegek recitálását, minden résztvevő az ezáltali 'erényeket az elhunytnak szentelve' (*burkhan boloochdoo zoriulj*) mantrázik (*maan' khögjöökh, maan' unshikh*, 'mantrát recitálni'), 108-szor recitálva a mantrát, miközben a láma csenget a csengőjével. Eközben már a holttestet a guruló hordályon kihúzzák a ravatalból, és a családtagok elbúcsúznak tőle (*salakh yos üildekh*, 'az elválás szertartását elvégezni'), mindenki háromszor megkerüli (*goroolokh*), és a férfiak a bal, nők a jobb lábához, térdéhez hajolva áldást kérnek tőle (*adis awakh*, 'áldást kapni') (3. kép). A körüljárás végeztével a láma az elhunyt fejének tetejét megérinti a vadzsrával (célja ennek is a minél magasabb születés elősegítése), így megáldja (*burkhan boloochiin dukhan deer ochiroor adislana*, 'az elhunyt fejtetőjét vadzsrával megáldani').

3. kép. Az elválás szertartása (a szerző felvétele).

Az elhunyt utolsó útra kísérése¹¹

Ennek a szertartási résznek végeztével az elhunytat kitolják a teremből, és néhány közelebbi családtag kísérheti utolsó útjára (*taliigaachiig süülchiin / süüliin zamd üdekh /üdej ögökh*) a hamvasztóhelyiség (*chandarlakh/khailakh züükh*) ajtajáig, amíg betolják a hamvasztóhelyiségbe; közben a család többi tagja ezt kivetítőn nézheti a teremben. A láma a kísérés és a test krematóriumba történő átadása közben újból Vajrasattva 100 szótagú mantráját recitálja, és a szertartási csengőt csengeti.

¹¹ ENKHNASAN — MENDBAYAR 2010: 21–22.

Az elhunyt testére, szívére már az ajtón belül, a hamvasztókemencébe kerülése előtt A5-ös papírra nyomtatott mantrákat (*1000 burkhanii tamga*, '1000 buddha pecsét') és virágot helyeznek. A papíron sokszor nyomtatva az *ōm ā hūm badzra guru padma si dhhi hūm / om āh hūm vajra guru padma siddhi hūm* mantra, azaz Padmasambhava (T. pad ma 'byung gnas) 12 szótagú mantrája szerepel. Ennek célja is az, hogy elősegítse a halott minél magasabb rendű, minél jobb újjászületését. Ezután a hamvasztás előtt, de már a hozzátartozók szeme előtt rejtve ellenőrizni kell, hogy az elhunyt teste mellé fémtárgyat nem helyeztek-e, ezt ugyanis el kell távolítani. A hamvasztás után a hamvak a családtagok kérése szerinti urnába kerülnek (ezt sokszor az *Altan saw* előírásai szabják meg). Ez lehet selyemzacskó (*uut*), kis piramis alakú forma (a *sats*, T. *tsha tsha* mintájára), fadobozka (*khairtsag*, *modon khairtsag*) vagy sztúpa forma (*suwraga*).

A családtagokat a hamvasztás indulása előtt, a hamvasztó ajtajának bezárulása után már visszakísérik a ravatalozóterembe, ahol a szertartások elkezdődtek, majd az egész családot kikísérik (elől a fényképet tartó személlyel), hogy átvonuljanak a főszentélybe, ahol a hamvasztás ideje alatt az elhunyt jobb újjászületéséért további szövegeket, kívánságimákat recitálnak a szerzetesek.

Mécsesgyűjtés

Amikor a családtagokat átkísérik a főszentélybe, útközben, miután megforgatták a kertben lévő imamalmokat (*khürd ergüülekh*), bemennek a mécsesek gyűjtésére emelt külön épületbe (*zuliin örgöö*, 'mécsesek épülete'), hogy mécseset gyűjtsanak (*zul örgökh*, 'mécses felajánlani', *zuliin mandal örgökh*, 'mécses-mandalát felajánlani'). Ez lehet 108 darab mécses, a buddhizmus fő számát tükrözve, vagy a résztvevő családtagok száma szerinti, vagy egyéb tetszőleges számú mécses (a 21-es szám még gyakran használatos). A mécseseket az 'elhunyt jövőjéért szentelve áldozzák' (*burkhan boloochiinkhoo khoidiin buyand zoriulan örgönö*), és meggyűjtásuk közben mantrát (*tarni*) recitálnak.

Szertartás, *yerööl* szövegek felolvasása a főszentélyben¹²

A családtagokat a főszentélybe kísérik, hogy részükre, pontosabban az elhunytjuk részére áldást hozó szövegeket, kívánságimákat (*yerööl unshuulakh*, *buyanii yerööl unshuulakh*) olvassanak fel (4. kép). A szentélyben a családtagok először körüljárnak, meghajolnak az oltárnál (*burkhandlgol shüteend mörgökh*, 'meghajolni a buddháknak/a fő képmásnak'), majd helyet foglalnak. A kolostor lámái közül azok, akik nem egy másik temetést kísérnek az esetleg párhuzamosan tartó aznapi temetések közül, mindannyian jelen vannak, padjaikban ülnek. A szertartások ezen része kö-

¹² ENKHNASAN — MENDBAYAR 2010: 22–23, valamint a két temetőhelyen kifüggesztett, a hozzátartozókat informáló egyéb anyagok közül a *Burkhan boloochid zoriulj buyan üildekh* ['Erénygyűjtés az elhunytak'] című.

rülbelül félórát tart. Az itt recitáltak mindegyike ugyanúgy az „elhunyt következő születéséhez gyűjt erényeket”, ennek szentelve hangzik el (*burkhan boloochiin khoid (tal)iin buyand zoriulj*), illetve azt segíti elő, hogy az elhunyt a köztes létbeli (*zuurd, zuurdiin töröl*, ’köztes lét’, a halál és a következő újjászületés között) nehézségeken, szenvedéseken gyorsan átjusson, és a kívánságimák vagy áldásszövegek (*yerööl*) erejével ’a következő születést gyorsan, akadály nélkül elérje’ (*daraa törlөө saadgüi khur-dan olokhod ni zoriulagdsantolokhiin tukhaid*).

4. kép. Az egyik szertartásterem (a szerző felvétele)

A következő szövegek kerülnek sorra ezen szertartáson:

- * *Molom namsüm / Monlam namsüm / Gurwan yerööl* (T. smon lam rnam gsum, ’háromféle ima’)
 - *Sanjdmolom / Yeröoliin khaan* (T. [‘phags pa] bzang spyod smon lam [gyi rgyal po], Ārya Bhadracharyāpranidhānarāja, ’Az illő cselekedetek imája’, ’Az imák királya’)
 - *Dünshig* (T. ltung bshags, ’bűnök megbánása’)
 - *Maidariin yerööl / Sanjee günla / Jambiin yerööl* (T. sangs rgyas kun la / byams pa’i smon lam, Maitreya-ima)
- * *Owoo / Zoriulga (yerööl) / Zoriulakh* (T. bsngo ba, ’az erények [az összes lény javára történő] szentelése’)
- * *Gawsüm(b)* (T. skabs gsum, bstod pa byin rlabs nyer ’jug ma, ’A három idő’, Buddha-eulógia Tsongkhapa-tól)

- * *Demberel dodow / dodwo* (rten 'brel bstod pa, 'A függésben keletkezés imája' Tsongkhapa-tól)
- * *Chogdon jalba manal / manla* (T. ? [rgyal ba] sman bla, gyógyító buddha-szöveg a 4. Panchen lámától)
- * *Shirnen (do) / Sharaw nyambu / Do* (T. sher snying / shes rab snying po / mdo, rövidített 'Szív-szútra')
- * *Dagaash / Daga yeshe do / Daga ish* (T. ['phags pa] 'da' ka ye shes [kyi mdo], 'A halál pillanatának bölcsessége [szútra]')
- * *Maan' yerööl / Maaniin yerööl* (T. ma ñi smon lam, 'mantra-ima')

A legvégén, a fentiek végeztével kerül sor a családtagokkal közösen egy mongol nyelvű mantra recitálásra (*maan' khögjöök*). Ez szép módja annak, hogy maguk is részt vegyenek az elhunyt jövőjére szentelt 'erények gyűjtésében, terjesztésében' (*buyan arwijikh*). A *Delger maan'* (szó szerint 'széles/tágas mantra') című szöveget recitálják, melynek szövegét előzőleg kiosztották nekik.

Várakozás és a további teendők megbeszélése

Az imák végeztével, amíg még várni kell a hamvak elkészültére és átvételére, a temetési szertartás folytatására, addig a családtagokat bekísérik egy várakozásra kialakított szobába. Eközben a családból a legközelebbi hozzátartozók közül ketten-hárman a kolostor vezetőjéhez mehetnek, aki részletesebb magyarázatot ad nekik magáról a temetési szertartásról (*orshuulakh zan üil*) és a hamvasztásról (*chandarlakh*, 'ereklyévé alakít' / *khailakh*, 'megolvaszt', 'elhamvaszt' / *mönkhjüülekh*, 'örökkévalóvá tesz') vallási szempontból, a választott temetési módról, az eddig olvasott vagy ezután felolvasásandó szent szövegekről, a halált követő 49 nap fontosságáról, és arról, hogy ez időszak alatt miként gyűjthetnek az elhunyt újabb születését segítő erényeket (*buyan khiikh*, 'erényes tetteket cselekedni'), az ebben az időszakban szükséges *zasalok*ról (*khiikh zasal*) és felolvastatásokról (*unshikh nom*), szertartásokról (*khural*). Továbbá emlékezteti őket arra, hogy ha az *Altan saw* felnyitása megtörtént, akkor az annak alapján kézhez kapott teendőket mind végeztessék el a 49 napon belül. Ezenfelül, még egy „standardizált” listát is átad nekik arról, hogy milyen szövegek felolvastatása, szertartások elvégzése javasolt a halál utáni 14., 21. és 49. napon, valamint az első és harmadik év elteltével (ezeket az írás végén, a további teendők címen sorolom fel). Ekkor, valamint akár a vallási év ünnepnapjain (*düitsen ödör*) is tanácsolja nekik fölkeresni az elhunyt nyugvóhelyét. Külön megemlíti azt is, hogy a temetőhely látogatásának tilalma, mely oly jellemző a mongolok körében, hogy a temetőhelyek közelébe sem mennek, ez tabu (*tseer*), erre a temetésre nem vonatkozik, mivel a hamvasztáshoz kapcsolódó szertartások során minden megtisztul (*ariusgakh*), így ez a tilalom is eltávolíttatik (*tseergüi bolokh*, 'nem-tiltottá válik').

A hamvak átvétele¹³

Amikor a hamvasztás lezajlott, a hamvakat a kért típusú urnába teszik. A családtagokat a főépület elé kísérik, ahol sorfalat állnak, és a családból két legközelebbi hozzátartozó megy be a láma kíséretében átvenni a hamvakat, melyeket külön teremben adnak át nekik. Elvégzik az ehhez tartozó adminisztrációt is, aláíratva a megrendelésnek megfelelő urnában történt az átvételt; az urnán rajta van a kísérő cédu-la az elhunyt nevével. Majd kiindulnak a hamvakkal. A többi családtag a főépület előtt sorfalat áll két oldalon, majd menetben visszakísérik a főszentélybe, azon belül a hamvak megtisztításának szertartásához használt kisebb termék egyikébe, a következő szertartáshoz. A hamvak átvételekor és kísérésekor, menet közben a láma újra Vajrasattva 100 szótagú mantráját recitálja a szertartási csengő kíséretével.

A hamvak megtisztítása és felszentelése (*chandar arawnailakh*)¹⁴

Visszaérkezve bekísérik az erre szolgáló külön szertartásterembe a hamvakat hozó hozzátartozókat, ahol átadják azokat a lámának. A láma az oltárra helyezi az urnát, aláterítve a *khadag*-ot. Mellé ételek, keksz és cukor, illetve gyümölcs kerülnek kistányéron (*tawgiin idee*, 'tányérnyi étel', a szertartás során megáldott, később a hozzátartozók között szétosztott étel), valamint a láma a halott fényképét is kiteszi, alá szintén *khadag*-ot terít. Majd a láma elmagyarázza, mi a következő szertartás lényegét: hogy az a hamvak megtisztítását szolgálja (*chandar / yas arilgakh*, 'hamvak/ csontok megtisztítása'), azaz a hamvak *shüteen*-né (T. *rten*, 'támasz, a vallásos tisztelet tárgya, képmás') alakítását (*chandariig shüteen bolgokh*), valamint, hogy az *Altan saw* számításokból megmutatkozó 'tilalmaktól és problémáktól megtisztít' (*tseeriig ariusgakh*) (5. kép). Ezt a szertartást egyedül végzi a láma, egyedül van jelen, egyedül recitálja a szútrát. Ennek a szertartási szövege a *Yasnii chogo / Yasnii zan üil*, 'A csontok szertartása' címet viseli, vagy a tibeti cím alapján a *Rüüichogo / Rüüwiin chogo* (T. *rus pa'i cho ga*, 'A csontok szertartása') címen is emlegetik. A teljes tibeti cím *rdo rje sems dpä'i sgo nas gdung rus la spyangs chog bya tshul nag 'gros su bkod pa bzhugs soll*, 'Az elhunyt csontjai¹⁵ megtisztításának módszere¹⁶ Vajrasattva gyakorlatára alapozva, a recitáláshoz megfelelő formában'. Szerzője 'jigs med rigs pa'i blo gros (1910–1985, az 56. tshe tan zhabs drung címet viselte, Qinghai tartományban élt). Ez voltaképpen az itteni temetések fő szövege.

¹³ ENKHNASAN — MENDBAYAR 2010: 23–24.

¹⁴ ENKHNASAN — MENDBAYAR 2010: 24–26, valamint *Shüteen bolgokh tukhai, Erdeniin 9 zai* [A felszentelésről. A kilencféle nemes anyag].

¹⁵ T. *gdung rus*.

¹⁶ T. *spyangs chog*.

5. kép. A csontok megtisztítása szertartás és kellékei (a szerző felvétele).

A szöveg recitálása közben, a szöveg megfelelő pontjánál a láma, egy az oltárhoz kihívott családtag segítségével, a hamvakba a megtisztítást, a hamvak felszentelését segítő különféle nemes anyagokat kever, valamint szenteltvízzel (*rashaan*) is megtisztítja. Ezek különféle szent helyekről, úgymint India, a Wutaishan (Utai), a Kumbum kolostor (Gümbüm) származnak. Ezeket a 'kilencféle anyagnak' vagy 'kilencféle nemes anyagnak' (*yesön zai, erdeniin yesön zai*) nevezik, és a következők: *ulaan zandan*, vörös szantál; *tsagaan zandan*, fehér szantál; *zad'*, szerecsendió; *jugan; boigor; delgar; delnag; jinsregiin els*, tűzáldozat homokja; *arts*, borókafenyő. Ezek némelyikét még nem tudtam a tibeti kifejezés torzított mongol ejtésű elnevezése alapján azonosítani, annyi azonban biztos, hogy különféle illatos, nemes anyagokról van szó, mint a borókafenyő leveleiből készült füstölőpor, egyéb illatos anyagok, gyógynövények. A fenti szöveg után még a *Dashchirawiin rawnai / Ölzii khutgiin rawnai* (T. *bkra shis char 'bebs kyi rab gnas*, 'Szerencse esője, felszentelés') szövegét is recitálja a láma, így a hamvak megtisztítása és felszentelése is megtörténik.

A szertartás után, a temetés előtt még egy teendő van: gondolni kell a családtagok további jólétének biztosítására is. Ennek érdekében egy nekik szóló *dallaga* (T. *gyang 'gug*), azaz 'szerencsehívó szertartás' szöveg is a szertartásrend részét képezi. A számtalan *dallaga* szöveg közül a *Buyan khisgiin dallaga* ('erény és szerencsehívó szertartás')¹⁷ szövegét olvassa a láma. Úgy tartják, hogy ha a családból meghal vala-

¹⁷ Feltehetően ezzel a szöveggel azonos: *Altangereliin dallaga* (T. *gser 'od kyi g-yang 'gugs*), 'Aranyfény szútra a szerencse hívására'.

ki, az a legnagyobb veszteség (*garlaga*), ezért ezzel a *dallaga* szertartással a veszteséget elűzik (*khöøj*), az elhunyt erényeit (*khishig buyan*) gyermekei utódainak 'idehívják, hogy ittmaradjon' (*dallaj awch üldej*) a hátramaradottakkal. A szertartás előtt a láma kihív néhány családtagot, akik árpaszemeket osztanak ki a családtagoknak, egyikük pedig az eddig az oltáron álló tányérra halmozott ételeket fogja a két kezébe. A szertartás közben a csengő hangjára kell a tányérra helyezett ételekkel (*tawgiin idee*) vagy a kézben tartott gabonaszemekkel (*arwai budaa*) köröző-hívó kézmozdulatokat végezni. Ezzel erényt gyűjtenek. Ezt jelképezi a szertartás részeként használt sok árpaszem (*arwai budaa*): miként egy gabonaszemből sok keletkezik, sokasodik, úgy sokasodjanak (*arwijuulakh*) az erények is. Ennek felolvasása után egy családtag begyűjti az árpaszemeket a családtagoktól, akik azt kis selyemzacskóba (*uut, dallagnii uut*) téve hazaviszik ugyanúgy, mint a felszentelt ételeket, melyeket otthon a családtagok megosztanak.

A szertartás végén a láma a *khadag*-gal beborítja az urnát, melyet kivisznek, utána az elhunyt képét, a többi családtag pedig követi a menetet kifelé.

A temetés, a temetkezés módjai¹⁸

A hamvak megtisztításával a halotti szertartások véget érnek, és az elhunyt hamvait végső nyughelyére helyezik (*shüteen zalakh*). Ezek a temetőhelyeken többféle temetési mód érhető el (a kisebbik, Gachurt-beli helyszínen kevesebb): lehet temetni sztúpába (*suwragand zalakh*), földbe (*shoroond orshuulakh*, 'földbe temetni', *dald orshuulakh*, 'elrejtve temetni'), urnafalba (*khanand zalakh*, *khündetgeliin khanand zalakh*, 'falba / tiszteleti falba temetni'), *bunkhan*-ba temetkezni, illetve (főleg ideiglenes jelleggel) a szentély falában kialakított urnafülkékben (*sümin khanand zalakh*) elhelyezni a hamvakat. A temetés módjáról az asztrológiai számításokat követő temetéseknel az elhunyt adatai alapján az *Altan saw* dönt, más esetekben ma már egyszerűen a hozzátartozók kérésétől, anyagi és egyéb lehetőségeitől függ.

A temetési módok az öt elemnek felelnek meg (*makhbod*): föld (*gazar, shoroo*), víz (*us*), levegő (*khii, agaar*), tűz (*gal*), fa (*mod*). A vízbe temetés régen is nagyon ritka volt, ma van rá mód a hamvaknak vízbe szórásával, ha szükséges. A tűzbe temetésnek eredetileg is a hamvasztás felelt meg, a többi elemnél a hamvasztás után történik a megfelelő elem szerinti temetés. A föld elem földbe temetésnél nyilvánvaló, a fa elemnél pl. a hamvak fadobozkában történő eltemetése áthidaló, elfogadott megoldás (ugyanígy a fakoporsó), vagy egy fa mellé is lehet földbe temetni. De alkalmaznak olyan megoldást is, hogy a megfelelő elemet a holttestet borító lepel, takaró színe képviseli. A levegő elemnek elvileg hagyományosan a kitevéses temetés felelt meg (*il tawikh*, 'a szabadban kitenni', vagy egyszerűen *geekh*, 'elhagyni'), amikor a

¹⁸ ENKHNASAN — MENDBAYAR 2010: 26–28. és a két temetőhelyen kifüggesztett, a hozzátartozókat informáló egyéb anyagok közül a *Satsiig suwraga, khündetgeliin khanand zalakh* [az urna elhelyezése sztúpába, ill. urnafalba], *Sats suwarganii ach tus* ['A tsats ereklyekúpok haszna'], *Sats suwarga shüteen* ['A tsats ereklyekúpok és a sztúpa'], *Suwargiig sünshiglekh talaar* ['A sztúpák felszentelése'] címűek.

holttestet a pusztában vagy hegyen, mindentől távol, temetés nélkül egyszerűen kitétték. Ez ma már csak korlátozottan alkalmazható a modern szabályozások és a fertőzésveszély miatt, de van még rá példa, akár Ulánbátor környékén is, persze megfelelő távolságban a várostól.

A jelen tanulmányban ismertetett két modern temetőhelyhez visszatérve, a szentély falában kialakított fülkékben történő elhelyezés célja főleg az, hogy a hamvak még egy ideig a szentélyben, a szent szövegek mindennapi felolvasásának helyszínén legyenek, így minél több áldásos hatásban részesüljön az elhunyt. Ezt főleg a halált követő, a köztes lét időtartamaként számon tartott 49 napra kérik, esetleg az első évfordulóig, mely után az urna végleges elhelyezésre kerül.

Az urnafalba temetésnél egy kis kőlapon szerepel a falon az elhunyt neve, születésének és halálának dátuma. Az urnát nem a kis, külön fülkébe helyezik el, hanem az urnafal aljában lévő nagyobb fülkébe kerül mindegyik, csak a falon jelzik külön-külön az elhunytak neveit. Egyébként ez is teljesen a nyugati szokásokat követi.

A sztúpákat (*suwraga*), melyekbe a hamvak kerülnek (sok elhunyté egyazon sztúpába), minden más sztúpához hasonlóan előbb már felszentelték (*sünshiglekh*) a tibeti buddhizmus hagyományainak megfelelően. A különbség egyedül az, hogy a felszentelés kellékeit, kegytárgyait, a szent szövegeket, buddha-képmásokat, áldozatokat, mantratekerceket, valamint az életfát (*sorogshin*, T. *srog shing*) a sztúpa felső részében helyezik el felszenteléskor, és üreges helyet hagynak a sztúpa alsó felében az urnáknak. A sztúpába való temetkezést különösen jónak tartják, mivel a sztúpa mindig a buddhák, bóddhiszattvák, szentek (*burkhan bodisad*, *khutagt khuwilgaad*) 'áldásával teljes hely' (*adis janlawiig orshookh*), mintegy a palotájuknak tekinthető (*burkhadiin orshikh ord kharsh*), így azt tartják, hogy állítása, építtetése a rokonoknak, utódoknak is hasznos, eltisztít minden 'betegséget és szenvedést' (*öwchin zowlon*), meghosszabbítja az életet. Az 'elhunyt nevében' (*nas baragchdiin khoimoos*) sztúpát építtetni a legnagyobb erények egyike, melyet az elhunyt érdekében végezhetünk, s melynek áldása, erénye a családtagokra is átszáll. A temetőhely évfordulókon vagy ünnepek alkalmával történő felkeresése idején a sztúpa körüljárása (*toirch ergel mörgöl khiikh*), ott áldozat (pl. mécses [*zul*] vagy füstölő [*khüj*] felajánlása [*takhil örgökh*]) is erénygyűjtésre alkalmas cselekedet, áldás (*awshig*). A sztúpába temetkezésnél tehát a sztúpába sok urna kerül sorban, oldalára pedig felvésvé vagy kis táblákon felkerülnek az elhunytak nevei, születési és elhalálozási dátumai.

Természetesen a falba, földbe stb. temetésről is elmondják, hogy egyes esetekben az a megfelelő, például ha a számításokból az a mód jött ki.

A földbe temetésnél a hamvakat tartalmazó urna kerül a földbe, modern mintára kis márványtáblával, az elhunyt nevével, dátumaival. Egyebekben a parcellák elrendezése hasonló, mint egy európai vagy akár a szocialista időkben kialakult modern mongol temetkezési szokásokat követő temetőben, csak az urnák kis mérete miatt a nyughelyek kisebbek.

Van még mód ezenfelül úgynevezett *bunkhan*-ba temetkezni, mely egy kisebb épület, egyszerűbb és olcsóbb elhelyezési módot kínál szintúgy sok urna számára.

Bizonyos helyzetekben, például vidéki, csak a hamvasztás miatt ide érkező családok választhatják az urna elvitelét is és a temetés máshol történő lefolytatását.

A hamvak elhelyezésére indulva a láma Vajrasattva 100 szótagú mantráját olvassa, szertartási csengőjével csenget, a családtagokat szintén mantrázásra (*maan' unshikh*) kéri fel, és a menet elindul az adott temetés választott temetőhelye (sztúpa, urnafal, kijelölt parcella) felé (6. kép). Ezután a láma recitálni kezdi a következő szövegeket, míg az urnát egy másik láma vagy alkalmazott elhelyezi:

* *Nürzed / Gombo perenlei* (T. myur mdzad, mgon po, 'phrin las, Mahākāla, Gombo T. mgon po szöveg egy része)

* *Lam gombo 3x* (T. bla ma mgon po, az előző szöveg záró sora háromszor elismételve)

* *Pünsüm tsogwa dashe* (T. bkra shis, 'szerencsekívánság' egy változata)

A temetés végeztével a családtagok még háromszor körüljárják (*goroolokh*) a sztúpát, ha oda történt a temetés.

Ha elviszi a család a hamvakat, tehát a temetés maga nem itt zajlik le, akkor a láma a *Pünsüm tsogwa dahse* részt olvassa csak fel, és átadja az urnát a családtagoknak.

6. kép. Sztúpába temetés (a szerző felvétele)

A *sür* felajánlása

A hamvak végső nyugalomra helyezése után a családtagok még a *Sür / Tsasür* (T. *gsur / tsha gsur*) égetéses áldozatot is elvégzik. Erre a célra egy külön hatalmas füstölőedény (*süriin zai örgökh boipor*) szolgál a szentély előtt balra elhelyezve. Ennek az egyébként a halál utáni 49 napon általában mindennap végzett áldozatnak a célja, hogy az úgynevezett 'illatevőknek', azaz a köztes létben lévő, testtel már nem rendelkező, emiatt illattal táplálkozónak tartott lényeknek, köztük az elhunytaknak, és egyéb általunk nem látható, test nélküli lényeknek táplálékot nyújtson különféle nemes anyagok és árpaliszta elégetésével, az így keletkező kellemes illat által. Ezen túl, a temetőhelyen a különböző helyszellemeknek (*gazar lus sawdag*) is áldozatfelajánlást jelent (*örgöl*), ezért is számít nagyon erényes cselekedetnek. Erre a célra külön füstölőt is lehet kapni, melynek speciális az összetétele, vagy ezen anyagokból készült port elegyítenek a már égő borókafenyő-füstölőbe (*arts*). Ezzel egyúttal azt is biztosítani kívánják, hogy az elhunyt további útja 'akadály nélküli' legyen (*eldew saad totgorgüi*) és gyorsan újabb születést találhasson, egy 'tisza földre' (*ariun oron*), azaz egy buddha-földre születhessen, így felajánlása közben mantrát recitálnak (*maaniin zurgaana üseg*, 'hatszótágú mantra'). A temetés végeztével tehát az erre szolgáló füstölőedénynél ezt a füstöléssel járó áldozatot is elvégzik a hozzátartozók.

Rituális kézmosás

A temetés végeztével, hogy a temetéssel, holttesttel, a halál „jelenlétével” kapcsolatos minden szennyeződéstől (*ükheeriin buzar*, 'a halál szennye') megtisztuljanak, a temetés minden résztvevője rituálisan kezet mos (*gar rashaalga khiilgekhe*, 'elvégzi a kéz szenteltvízzel történő lemosását', *gar rashaalgakh*, 'a kezét szenteltvízzel lemossa', *gar ariutgakh*, 'a kezét megtisztítja'). Ezt egy külön erre berendezett épületben végzik (*gar rashaalakh bair*). Kétféle szenteltvízzel kell a szokások szerint kezet mosni: fekete, illetve fehér szenteltvízzel (*khar, tsagaan rashaan*). Mindkettőt a háromféle bajelhárító szertartás (*Gurwan gürem*, T. *sku rim nam gsum*) szövegeinek¹⁹ recitálásával szentelték fel, és ahogy az itt kifüggesztett magyarázatok írják, „mindenféle szennytől (*diw buzar*), akadálytól (*gai bartsad*), betegségtől (*öwchin*) és szenvedéstől (*zowlon*) megszabadít”, emiatt ajánlott, hogy minden résztvevő ennek használatával kezet mosson. Itt gyakorlati okokból nedves törlőkendőket itatnak át a kétféle szenteltvízzel, és ezt használják a résztvevők. Utána egy-egy tejes cukorkát kapnak (*süün chikher*), ugyanis a tejnek is tisztító hatást tulajdonítanak.

¹⁹ Ez a következő három szöveget takarja: *Shirnen* vagy *Shiirew / Shiiraw nyambu*, röviden *Do* (T. *sher snying / shes rab snying po / mdo*), Szív-szútra; *Tsagaan shükhert / Düger / Seded* (T. *gdugs dkar*, Sz. Sitápatrā), a 'Fehér ernyős istennő' szövege; *Nogoon Dar' Ekh* (T. *sgrol ma / rje btsun 'phags ma sgrol ma la bstod pa*), 'Zöld Tārā (ima)' / 'A nemes szent Zöld Tārā imája'.

Rituális megtisztítás füsttel

A temetésről hazatértükben a családok még áthaladnak két füstölőedény között, melyben *argal*-t, azaz szárított marhatrágyát égetnek. A szárított trágya füstje (*argaliin utaa*) a mongolok szerint jó illatú (olyan területeken, ahol nincs faanyag, ezzel tüzelnek a jurtákban is). Erre gyakorlatias megoldás van: autókkal haladnak át köztük: a temetőhely bejáratától a városba visszavezető út mentén helyezik ki kétoldalt két hatalmas füstölőedényt (*argal uuguuldag boipor*). A füstölés tisztító szerepén túl azt tartják, hogy a visszatérésre vonatkozó tilalmakat is eltisztítja (*zamiin tseeriig gargakh*, 'Az út tilalmát eltávolítja'), azaz a füsttel történő megtisztítása után akármilyen irányt is határozott meg az asztrológiai számítás a temetésről visszatérés megfelelő irányának, más irány is gond nélkül választható.

További teendők²⁰

Az alábbiakban még közreadom azt, hogy az itt történt temetéseknel a halál utáni 49 nap alatt, illetve a temetés utáni távolabbi időszakra vonatkozóan mikor mely szövegek felolvastatását, mely szertartások elvégzését javasolják a két temetőhely lámái (ez szintén kialakított rendszert jelent).

A halál utáni 14. napon: az elhunyt útjának megtisztítására, jó születésének elősegítésére

* *Demberel dodow / dodwo* (T. rten 'brel bstod pa, 'A függésben keletkezés imája' Tsongkhapa-tól)

* *Gawsüm(b)* (T. skabs gsum, bstod pa byin rlabs nyer 'jug ma, 'A három idő', Buddha-eulógia Tsongkhapa-tól)

* *Sundui* (T. gzungs bsdus, 'Ráolvasások gyűjteménye')

* *Sanjee günla / Maidariin yerööl / Jambiin yerööl* (T. sangs rgyas kun la / byams pa'i smon lam, Maitreya-ima)

A 21. napon: az elhunyt részére erények gyűjtésére, jó születésének elősegítésére

* *Jambaltsanjid* (T. 'jam dpal mtshan brjod / 'phags pa 'jam dpal gyi mtshan yang dag par brjod pa, 'Mañjuśrī neveinek dicsérete')

* *Doo düdwa* (T. mdo sdud pa, 'phags pa shes rab kyi pha rol tu phyin pa yon tan rin po che sdud pa, a Prajñāpāramitā szútra rövidített változata)

* *Zurgaan yerööl* (T. smon lam drug, 'hatféle ima')

A 49. napon: az elhunyt jövőjének biztosítására (*daaj daatgakh*)

* *Sanduin jüü* (T. gsang 'dus rgyud, Guhyasamāja tantra)

* *Dorjodow* (T. rdo rje gcod pa, 'Gyémántvágó szútra').

²⁰ A két temetőhely lámáinak elmondása alapján, valamint: ENKHNASAN — MENDBAYAR 2010: 28–29, továbbá a két temetőhelyen kifüggesztett, a hozzátartozókat informáló egyéb anyagok közül a *Burkhan boloochiin 21 bolon 49 khonog deer unshigddag nomuudiin tailbar* ['Az elhunytnek a 21. és a 49. napon olvastatandó szövegek magyarázata'], a *Burkhan boloochiin buyanii ödrüüded khurakh, unshikh nom* ['Az elhunytnek az „erényes napokon” tartott szertartások, olvastatott szövegek'] címűek.

- * *Tarawchembo* (T. thar pa chen po, 'A nagy megszabadulás szútrája')
- * *Oroin yerööl* (T. smon lam, 'Kiváló ima')
Egy és három év elteltével: az elhunytak, 'jövőbeli erényeinek' szentelve
- * *Molom namsüm / Monlam namsüm / Gurwan yerööl* (T. smon lam rnam gsum, 'háromféle ima')
- * *Zurgaan yerööl* (T. smon lam drug, 'hatféle ima')

Összegzés

A tanulmányban adott, néhol bizonyára száraznak tűnő ismertetés célja az volt, hogy egy konkrét szertartási meneten keresztül konkrét példákkal ismertessem a mai mongol buddhista temetési gyakorlathoz kapcsolódó főbb szövegeket, valamint a temetéshez, a halál utáni időszakhoz kapcsolódó teendőket, a családtagok és a lámák, a különböző szertartások és felolvasások szerepét ebben az időszakban az elhunyt újjászületésének segítésére. A szövegcímek felsorolása mellett az olvasó bepillantást kaphatott a temetéshez kapcsolódó mongol szokásokba is, mint például a holttest első érintése (*gar khürekh*), a holttest megjelölése (*menge tawikh*), az elhunyt feje felett történő csengettyűzés és recitálás, mely segíti az elhunyt lelkét felfelé, egy minél jobb születésbe kilépni, vagy akár a hozzátartozók védelmét szolgáló bajelhárító szertartások, és talán sikerült megmutatnom ezeknek a modern viszonyokhoz, modern körülményekhez történő alkalmazkodását is.

Bibliográfia és felhasznált források

Könyvek:

- DAWAABAYAR S., [é.n.] *Ööd bologsodiig gal mandald örgökh zan üil* ['Az elhunytak tűzmandalában történő felajánlása']. Ulánbátor.
- DAWAASÜREN D. [é.n.] *Altan saw neekhüi (Zurkhain suudlald – II)* ['Az Arany Edény felnyitása, Az asztrológia kutatásához II']. Ulánbátor.
- ENKHNASAN D. — MENDBAYAR O. 2010, ellenőrizte: Gantömör S., az Ikh Khüree Zurkhain Datsan Khiid asztrológus lámája, *Khoidiin buyan* ['Erények a következő születésért'] Ulaanbaatar Buyan KhKhK — Buyanii Zan Üiliin Kholboo, Ulánbátor.

Interjúk mongol szerzetesekkel:

- Maa lam (A. Erdenebat) láma, a két, krematóriummal rendelkező temetkezőhely kolostora temetkezési szertartásainak kialakítója (három interjú)
- Tsogtbaatar, a Baruun turuunii am-beli krematórium és temetőhely kolostorának apátja
- Buyanbat, a Gachuurt-beli krematórium és temetőhely kolostorának lámája

Interjúk a temetkezési vállalat munkatársaival:

- B. Otgonbayar, az Ulaanbaatar Buyan temetkezési vállalat vezetője
 Chimed, a Baruun turuunii am-beli krematórium és temetőhely menedzsere
 B. Enkhjargal, a Gachuurt-beli krematórium és temetőhely menedzsere

A két temetőhelyen a dolgozóknak szóló folyamatábrák és szabályozások:

Ulaanbaatar buyan Buyanii tów tsogtsolbor: krematoriin üil yawtsuud [‘Ulaanbaatar buyan, központi temetkezőhely: a krematórium eljárásrendje’], folyamatábra.

Ulaanbaatar Bod’ Buyan KhKhK-nii Buyanii Tów Tsogtsolboriin üilchilgeenii niit ajilchidiin güitsetgekh üüreg, kheregledeg üg khelleg [‘Az Ulaanbaatar Bod’ Buyan KhKhK temetkezési központjának munkatársai által betöltött feladatkörök, az általuk használandó kifejezések’]

Két temetőhelyen kifüggesztett, a hozzátartozókat informáló egyéb anyagok:

Buyani süm deer unshigddag nomiin jagsaalt [‘A Buyanii süm kolostorban felolvasott szertartási szövegek listája’]

Shüteen bolgokh tukhai, Erdeniin 9 zai [‘A felszentelésről. A kilencféle nemes anyag’]

Burkhan boloochiin 21 bolon 49 khonog deer unshigddag nomuudiin tailbar [‘Az elhunytak a 21. és a 49. napon olvastatandó szövegek magyarázata’]

Satsiig suwraga, khündetgeliin khanand zalakh [‘Az urnának sztúpába, illetve urnafalba történő elhelyezése’]

Burkhan boloochiin buyanii ödrüüded khurakh, unshikh nom [‘Az elhunytak az „erényes napokon”²¹ tartott szertartások, olvastatott szövegek’]

Sats suwarganii ach tus [‘A tsats ereklyekúpok haszna’]

Sats suwarga shüteen [‘A tsats ereklyekúpok és a sztúpa’]

Suwargiig sünshiglekh talaar [‘A sztúpák felszenteléséről’]

Salakh yoslol üildekh [‘A halottól való elbúcsúzás szokása’]

Burkhan boloochid zoriulj buyan üildekh [‘Erénygyűjtés az elhunytak’]

A temetéseken a családtagokkal együtt recitált mongol nyelvű szöveg:

Delger maniin khögjool (Maaniin yerööl)

Egyéb:

az *Ulaanbaatar buyan* temetkezési vállalat információs szóróanyagai

a temetkezési vállalat honlapja: <http://ulaanbaatarbuyan.mn/> (utoljára megtekintve: 2017. szept. 30)

a temetkezési vállalat facebook-oldala: <https://www.facebook.com/ulaanbaatarbuyan/>

²¹ Azaz a 14., 21. és 49. napon, valamint egy és három év elteltével; talán közelebb áll az ‘erénygyűjtés napjai’ fordítás.